

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Communism and the Yugoslav national question

Broekmeyer, M.J.

Citation

Broekmeyer, M. J. (1969). Boekbespreking van: Communism and the Yugoslav national question. *Acta Politica*, 4: 1968/1969(3), 351-352. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3451149>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3451149>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De belangstelling van Laski is steeds uitgegaan naar de verhouding tussen het gezag van de staat en de vrijheid van het individu. Een probleem dat in de loop der jaren ook in Nederland heel veel in discussie is geweest. Daarbij kwam dan ter sprake de leer der *volkssoevereiniteit* van Rousseau met zijn constructie van de *volonté générale*. Krabbe, eerst hoogleraar te Groningen, daarna te Leiden, verdedigde in het begin van deze eeuw zijn leer der *rechtssoevereiniteit*. Zijn aanval richtte zich vooral op de leer der *staatssoevereiniteit* van de Duitse staatsrechtsgeleerde Laband. Een eigen plaats neemt daarnaast in de leer der *Godssoevereiniteit* van Groen van Prinsterer en Kuyper.

De politieke opvattingen van Laski zijn in de loop der jaren sterk veranderd. Vandaar de titel van het boek van Zijlstra. Aanvankelijk was hij *pluralist*, met verwerping zowel van individualisme als van collectivisme. Geleidelijk is hij radicaler geworden en gegroeid naar collectivisme, waarin aan de staat een overwegende plaats werd toegekend. De verklaring van deze verandering is dat hij op de noodzakelijkheid om in de maatschappij naar gelijkheid te streven steeds meer de nadruk ging leggen. De gehele ontwikkeling van Laski's denkbeelden, met de wijzigingen op essentiële onderdelen, is door Zijlstra duidelijk en met kennis van zaken kritisch beschreven. Laski was kennelijk iemand die steeds zoekende was. Minister-president Gerbrandy vertelde mij in de oorlogsjaren in Londen dat hij die indruk had gekregen in urenlange gesprekken die hij met Laski had gehad o.a. over christendom en humanisme. Overigens zie ik niet dat het werk van Laski sporen heeft nagelaten.

Op enkele saillante punten in de opvattingen van Laski wil ik nog de aandacht vestigen. Tal van andere blijven onbesproken.

In de aanvankelijke, *pluralistische*, periode kende Laski een essentiële waarde toe aan vrijwillige associaties. Daarbij stond het individu centraal. Het individu moest de gelegenheid hebben tot zelfverwezenlijking van zijn persoonlijkheid. Vandaar de grote nadruk op de *vrijheid* van het individu. Voor de staat bleef, naast de associaties, slechts een bescheiden plaats.

Maar in de latere, *collectivistische*, periode geraakten de associaties steeds meer op de achtergrond. De staat trad op de voorgrond. De collectivistische periode kenmerkt zich dan ook door de 'rehabilitation of the state'. In plaats van de vrijheid werd de *gelijkheid* centraal gesteld. Daarbij werd de leuze (ook door Beveridge zo sterk gepropageerd): geen cake voor iemand zolang er geen brood is voor allen.

Laski acht de door hem nagestreefde gelijkheid in de huidige maatschappij onbereikbaar. In de klassenstrijd overheersen immers de economische machthebbers, die de lakens uitdelen. Vandaar dat volgens hem een zeer belangrijk stuk nationalisatie der produktiemiddelen nodig is. Intussen zijn zijn voorstellen te dien aanzien gebrekkig. Kennelijk heeft Laski zich weinig in economische problemen verdiept.

Laski geeft bij de produktie een plaats zowel aan de nationalisatie als aan de coöperatie en aan de particuliere onderneming. De staat moet zorgen voor de produkten die allen als een minimum nodig hebben. Voor nationalisatie komen daarom in aanmerking o.a. voeding, kleding, onderwijs, bescherming. Naast de produkten die onmisbaar zijn staan de goederen die het leven meer comfortabel maken. Hier moet geen nationalisatie worden toegepast, maar een organisatie als de coöperatie optreden. Daarbij moet wel worden bedacht dat de coöperatieve beweging in Engeland altijd veel weerklank heeft gevonden. Tenslotte de plaats van de particuliere onderneming. Deze is uiteraard zeer beperkt. Het particuliere initiatief mag zich richten op de voortbrenging van b.v. speelgoederen en cosmetica. Maar ook dit particuliere initiatief staat nog onder toezicht van de staat. Mij dunkt, er zijn niet veel woorden nodig om vast te stellen dat dit gehele plan economisch volstrekt onuitvoerbaar is. Een scherpere kritiek van

Zijlstra was hier zeker op zijn plaats geweest.

Veel meer de moeite waard zijn de beschouwingen, die Laski aan de revolutie wijdt. Het probleem is thans aan de orde van de dag. Er gaan steeds meer stemmen op dat b.v. in Latijns-Amerika alleen langs de weg van revolutie, al dan niet gewelddadig, rechtvaardige maatschappelijke verhoudingen kunnen worden verkregen. In de Wereldraad van kerken heeft o.a. de Amerikaanse hoogleraar Richard Shaull die gedachte sterk gepropageerd. Er wordt zelfs gevraagd naar een theologie der revolutie. Daarbij gaat Ongeloof en Revolutie van Groen van Prinsterer naar het museum van oudheden.

Laski is in zijn oordeel over de revolutie zeer voorzichtig. Als humanist vreest hij de bloedige tonelen van een burgeroorlog die met vele revoluties gepaard gaat. Ook wanneer die uitblijft kan het gebeuren dat de ene conservatieve dictatuur door een andere wordt vervangen. Men valt dan van de regen in de drup. Grote macht is nu eenmaal altijd een broedplaats voor curruptie. Vandaar dat hij de voorkeur geeft aan de regelmatige democratische weg. Veel zal ook afhangen van de bezittende klasse. Wanneer deze niet bereid is van haar voorrechten afstand te doen zal zij daartoe moeten worden gedwongen. Op het ideaal der vrijheid zal dan inbreuk moeten worden gemaakt om het ideaal der gelijkheid meer te kunnen verwezenlijken.

Na een kritisch overzicht van de loop der ontwikkeling van Laski's gedachten geeft Zijlstra in een laatste hoofdstuk een eigen standpunt. Hij verwerpt de alternatieve keuze tussen individualisme en universalisme. Tertium datur. Die derde mogelijkheid ziet Zijlstra in wat hij noemt een sociaal pluralisme. Hij knoopt daarbij vast aan de opvattingen van Kuyper. Deze ontwikkelde de leer van de soevereiniteit in eigen kring. De verhouding tussen gezag en vrijheid wordt bepaald door de innerlijke structuur van de betrokken kring (kerk, gezin, bedrijfsleven enz.). De lijnen hier embryonaal door Kuyper getrokken zijn vooral door Dooyeweerd en ook door Vollenhoven uitgebouwd tot een machtig systeem in de wijsbegeerte der wetsidee. Het is bij dit systeem dat Zijlstra zich in een aantal bladzijden aansluit. Een boek aankondiging als deze biedt evenwel niet de mogelijkheid om op dit wijsgerig systeem dieper in te gaan.

Samenvattend zou ik het volgende willen zeggen. Ieder die zich interesseert voor het probleem van staat en individu, gezag en vrijheid, individualisme en universalisme ontvangt in het boek van Zijlstra een uitstekende gelegenheid om zijn opvattingen nog eens te toetsen aan die van Laski.

A. A. van Rhijn

SHOUP, PAUL, *Communism and the Yugoslav national question*. New York etc. (Columbia U.P.), 1968. —308 p. 86 sh.

In 1961 promoveerde Shoup over dit onderwerp, in 1968 publiceerde hij een grondig omgewerkt, aangevuld en verdiept boek over 'Communism and the Yugoslav National Question'. In zes hoofdstukken zet hij, tussen inleiding en conclusie, concies, exact en uitermate leesbaar een ingewikkelde materie uiteen. Het eerste hoofdstuk beschrijft de politiek van de Joegoslavische communistische partij tussen 1919 en 1941 — al of niet bepaald door via de Komintern bevolen koerswijzigingen. Hoofdstuk 2 behandelt in 40 bladzijden de periode van de Tweede Wereldoorlog met zijn juist wat de nationaliteiten betreft, ongekend moeilijke problemen. Hoofdstuk 3 analyseert de behandeling die het nationale probleem na de oorlog heeft ondergaan — tot de jaren '50 — waarin de kwestie van de Balkanfederatie en de door de Kominform geschapen problemen ruime aandacht krijgen. Vervolgens komt — hoofdstuk 4 — de Macedonische kwestie na de oorlog aan de orde, verweven met de politiek van Albanië en Griekenland

en Bulgarije. Hoofdstuk 5 is getiteld 'Het Titoïsme en de nationale kwestie' en behandelt in hoofdzaak de politieke, staatsrechtelijke en culturele problematiek van het nationaliteitsvraagstuk na de breuk met de Kominform. Hoofdstuk 6 gaat, zeer terecht, over de gevolgen van de ongelijkmatige economische ontwikkeling van de verschillende republieken en gebieden in Joegoslavië voor de oplossing — of verergering — van het nationale vraagstuk. Het verhaal en de analyse is compleet tot en met de val van Alexander Rankovic in juli 1966. Het boek wordt gesierd door en versierd met een uitmuntende bibliografie, een nuttige index, alsmede enkele relevante statistische gegevens: aantallen van de verschillende volkeren en minderheden over enkele jaren; nationale samenstelling van de communistische partij (ook per republiek) en gegevens over de nationaliteit van leidende personen in staat en partij van 1945 tot 1963.

Prof. Shoup heeft waarschijnlijk iedereen de lust ontnomen de eerste jaren nog iets over dit onderwerp — alleen voor de zeer vasthoudenden te bemeesteren — te beweren. De belezenheid van de auteur, zou ik zeggen, tart elke beschrijving. Alle republieken en gebieden komen in elke besproken periode uitvoerig en gedocumenteerd aan de orde, met evenveel gemak citeert de auteur Servo-croatische bronnen als Sloveense, Macedonisch, Albanese, Griekse, Bulgaarse, Hongaarse en Russische. Op bewonderenswaardige wijze heeft de schrijver in slechts 265 bladzijden tekst de historische, sociaal-economische en politieke context van diverse gegevenheden tot één geheel verweven. De rode draad die daar doorheen loopt en de textuur vorm heeft gegeven is die van de Joegoslavische communistische partij. Juist door de ongelofwaardige ingewikkeldheid van het probleem — de vorming van een enigszins dragelijke verhouding tussen de vele in cultureel en economisch opzicht divergerende volkeren en minderheden, gescheiden door geloof, taal, godsdienst en politieke gevoeligheden — kan de lezer zich, met Shoup, niet aan een gevoel van bewondering onttrekken voor een partij die, gering in ledental, daar toch min of meer in is geslaagd. Opmerkelijk is dat Shoup niet de stelling aanhangt van een Servische hegemonie in Joegoslavië (p. 122). Dat steeds nieuwe oplossingen vereist zijn, beweert ook Shoup — met hem trouwens de Joegoslavische leiding. Men denke slechts aan de recente onlusten in Kosovo en Macedonië die eind 1968 plaats vonden. Staatsrechtelijk zeer interessante — en elders ter wereld onbekende — ontwikkelingen worden door de auteur geanalyseerd aan de hand van de realiter toenemende zelfstandigheid van de verschillende republieken ook op economisch en, recentelijk, politiek gebied. Als de communistenbond van Slovenië bij voorbeeld op haar congres vertegenwoordigers van de zusterpartijen in Italië en Oostenrijk uitnodigt, dan moet men dit vergelijken met de Federatie Friesland, van bv. de PvdA, die vertegenwoordigers van Labour en de SPD op haar jaarvergadering uitnodigt.

Slechts drie detailopmerkingen heb ik op dit magistrale, boven iedere lof verhoven werk van Shoup. Het onvertaalde Pounj op p. 69 is het aan de rivier de Una gelegen gebied; het citaat van Zihel op p. 142 is onjuist weergegeven, waardoor het erbij gegeven commentaar van Shoup wordt ontkracht en tenslotte vind ik het jammer dat de schrijver die het hele boek door zo'n onbevagenheid en afstand met betrekking tot zijn netelige onderwerp weet te bewaren zijn boek eindigt met de woorden 'de quasi-communistische, quasi-democratische, instellingen van het Titoïstische communisme'. Een standaardwerk dat (geen gemeenplaats), in geen staatsrechtelijke, economische, politicologische of historische bibliotheek mag ontbreken.

M. J. Broekmeyer

PESONEN, P., *An election in Finland*. Party activities and voter reactions. New Haven etc. (Yale University Press), 1968. —416 p. 112 sh 6

Het onderzoek waar Pesonen in dit boek een helder geschreven verslag van doet, kan gerekend worden tot het electoraal onderzoek in de betekenis van onderzoek naar opvattingen en gedragingen van kiezers.

De populariteit van het electoraal onderzoek moet volgens Easton voor een deel verklaard worden uit het relatief gemakkelijk te isoleren objekt van onderzoek: het stemgedrag. Het feit dat dit objekt zo gemakkelijk te isoleren is, heeft echter tot gevolg gehad dat in verschillende studies de kiezer ook bijna geheel los van enige politieke context werd onderzocht. Om met V. O. Key te spreken: 'They took politics out of the study of the vote'.

Pesonen heeft dit bezwaar voorkomen door de kiezer een duidelijke plaats te geven in de politieke strijd om de macht. Zijn uitgangspunt is, dat vooral ten tijde van de verkiezingen de kiezers een strategische plaats innemen in deze machtsstrijd. Voor een goed inzicht in het gedrag van de kiezer is het nodig deze strijd tussen vooral de politieke partijen in het onderzoek van de kiezers te betrekken en het gedrag van de kiezers steeds te relateren aan het gedrag van de politieke partijen. Pesonen besteedt dan ook ruime aandacht aan de activiteiten van de partijen in de verkiezingscampagne. Indrukwekkend is zijn uitvoerige inhoudsanalyse van de dagbladen in deze periode, waaruit duidelijk de tactiek en de strategie van de politieke partijen naar voren komt.

De studie van Pesonen zou getypeerd kunnen worden als een uitstekende integratie van enerzijds de campagnestudies, zoals die in Engeland tot bloei zijn gekomen door het werk van Butler c.s. en anderzijds het moderne verkiezingsonderzoek, zoals dat in de V.S. door Lazarsfeld c.s. en Campbell c.s. een grote naam heeft verworven.

Typerend voor de studie van Pesonen is verder het sterk vergelijkende karakter. Natuurlijk heeft het onderzoek ten doel gehad inzicht te verschaffen in het electoraal gedrag van de Finse kiezers in 1958, maar het hoofddoel van de studie is toch wel geweest na te gaan of de in ander onderzoek geconstateerde samenhangen in het kiesgedrag zich ook hier weer voordoen. Uit dit gezichtspunt bezien is ook de betrekkelijk geringe omvang en de selectie van de steekproefpopulatie te begrijpen. Het basismateriaal van het onderzoek bestaat uit de uitkomsten van de mondelinge enquêtes van een steekproef van ± 500 kiezers uit een middelgrote industriestad. Om na te gaan of het wonen in een dergelijk milieu nog speciale invloed heeft op het kiesgedrag, worden de uitkomsten steeds vergeleken met de resultaten van een onderzoek van een steekproef van ± 90 kiezers uit een kleine plattelandsgemeente.

Veel aandacht besteedt de onderzoeker aan het effect van een verkiezingscampagne op de politieke interesse van de kiezer en zijn houding ten opzichte van de politieke partijen. Partij-identificatie en partij-activiteit zijn belangrijke variabelen in deze studie. Ook de rol van de opinion-leader en de 'flow-of-communication' komen uitgebreid aan de orde. Om het effect van de campagne te kunnen onderzoeken wordt gebruik gemaakt van de methode van het panel-onderzoek.

Het boek van Pesonen bevat zo veel materiaal, dat in deze bespreking slechts op enkele belangrijke accenten in het onderzoek gewezen kan worden, zonder daarmee nu een representatief overzicht te geven van de inhoud van het boek. Indien de lezer uit deze recensie zou opmaken dat *An election in Finland* een voortreffelijk boek is, dat een plaats verdient in de rij van belangrijke studies op het gebied van het kiesgedrag, dan heeft de recensie toch haar doel bereikt.

D. Boonstra